

УДК 316.444.5:159.9

DOI: 10.36550/2415-7988-2020-1-186-133-136

МАЛИШЕВСЬКИЙ Олег Володимирович –

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри професійної освіти та технологій за профілями,
Уманського державного педагогічного університету
імені Павла Тичини

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7653-7862>

e-mail: omalys67@gmail.com

СУБ'ЄКТНО-ДІЯЛЬНІСНИЙ ПІДХІД У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Нині досить актуальними є питання, пов'язані з вивченням саморозвитку потенційних можливостей і творчих ресурсів особистості як суб'єкта освітньої діяльності і як суб'єкта майбутньої професійної діяльності, інтенсифікації у процесі її повноцінної самореалізації. Окреслені питання обумовлюють необхідність вивчення проблеми формування професійної мобільності з позицій особистісно-професійного розвитку в рамках суб'єктно-діяльническої парадигми.

Сьогодні суб'єктно-діяльнический підхід дозволяє найбільш повно висвітлити проблему професійного розвитку особистості та визначити теоретичні основи формування професійної мобільності інженера-педагога комп'ютерного профілю в системі вищої професійної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти суб'єктно-діяльнического підходу до проблеми формування професійної мобільності майбутніх фахівців у галузі професійної освіти обґрунтовували вітчизняні й зарубіжні науковці. Так, діяльнический підхід було використано у дисертаціях Л. Амірової, Н. Анісімової, В. Дюніної, О. Іпатової, Ю. Котенєвої, Г. Міхненко, О. Нікітіної, Л. Сушенцевої, І. Хом'юк та ін.; суб'єктний – у роботах О. Дементєвої, Р. Карелової, Л. Фамілярської та ін.; суб'єктно-діяльнический – у наукових дослідженнях Ю. Дворецької, Ю. Сачук та інших. У своїх роботах вони розглядають процес формування професійної мобільності майбутнього фахівця з позицій активності суб'єкта змінюватися у ході діяльності, що сприяє саморозвитку, саморегуляції, самовдосконалення у професійному становленні.

Мета статті полягає у розкритті проблеми формування професійної мобільності майбутніх інженерів-педагогів комп'ютерного профілю у контексті суб'єктно-діяльнического підходу.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Теоретико-методологічні проблеми вивчення суб'єктно-діяльнического підходу та суб'єктності досліджували Абульханова-Славська, А. Ананьєв, А. Брушлінський, Л. Виготський, В. Давидов, І. Зязюн, О. Леонтєв, Б. Ломов, Л. Лук'янова, В. Мясішева, С. Рубінштейн та інші.

На початку ХХ ст. Л. Виготський окреслив загальні контури діяльнического підходу в психології. В структурі одиничного акту діяльності науковець вбачав предмет як об'єкт, що розв'язує певну задачу, поставлену суб'єктом діяльності, і як засіб, за допомогою якого здійснюються необхідні для розв'язання задачі психологічні операції [7]. В. Давидов зазначав, що Л. Виготський зосереджував увагу на діяльності як на загальному пояснювальному принципі і методологічно обґрунтовував положення про діяльність як принцип пізнання й еволюції, як загальний закон про розвиток [8].

Відповідно до діяльнического підходу засвоєння змісту історичного досвіду людей здійснюється не шляхом передачі інформації про нього людині, а в процесі власної діяльності, спрямованої на явища і предмети навколишнього світу [5].

За С. Рубінштейном, в основу суб'єктно-діяльнического підходу покладено концепцію перетворення людиною оточуючого світу і себе у процесі діяльності. Науковець висунув вихідну концепцію діяльнического підходу – формування внутрішньої сутності людської свідомості в процесі впливу людини на зовнішній світ через суспільну практику, в якій відбувається взаємопроникнення дії та предмета на формування суб'єкта і свідомості. С. Рубінштейн окреслює принцип єдності свідомості і діяльності, в якому суб'єкту, який займає активну, творчу, самостійну позицію, відводить центральну роль, а діяльність розглядає як систему подразників, як об'єкт дії і пізнання. Активність фахівця у контексті даного підходу спрямована на перетворення себе у професію та оточуючому середовищі, мінливість якого є чинником

детермінації його мобільності. Водночас, особистості як суб'єкту діяльності властиві і такі особливі індивідуальні здатності як здатність до організації власного часу, здатність до планування майбутньої діяльності та передбачення її наслідків, визначати оптимальні для себе режими активності, визначати ритми діяльності тощо.

Особистість як суб'єкт різних видів відносин, головними серед яких є відношення до інших людей, була предметом досліджень В. Мясіщева. Б. Ананьев досліджував людину з позицій системи індивідуальних, індивідних, особистісних і суб'єктних характеристик [4]. А. Брушлінський досліджував суб'єктно-діяльнісний напрям розвитку психології і розробив теорію діяльності як процесу. В рамках цієї теорії автор акцентував увагу на цілісності, єдності й інтегральності суб'єкта як основи для системності прояву усіх його психічних якостей у спільній трудовій діяльності [6, с. 13]. Суб'єкт, за А. Брушлінським, це: всеохоплююче, найбільш широке поняття людини, що розкриває нерозривність, цілісність усіх його якостей: природних, соціальних, суспільних, індивідуальних тощо; якісно визначений спосіб самоорганізації, саморегуляції, узгодження зовнішніх і внутрішніх умов активності, центр координації усіх психічних процесів, станів, властивостей, здатностей, можливостей особистості відповідно до об'єктивних і суб'єктивних умов діяльності і спілкування [5]. У цьому відношенні науковець протиставляє поняття суб'єкта поняттю особистості, як менш широкому визначенню людського індивіда. Особистість за своїм змістом і об'ємом є поняттям більш вузьким, що розкриває лише взаємозв'язок окремих, хоч і досить суттєвих рис характеру людини. Для А. Брушлінського цілісність суб'єкта – це, передусім, єдність, інтегративність його діяльності й усіх видів його активності [5, с. 21]. Досліджуючи теорію особистості С. Рубінштейна, науковець, вводить такі узагальнення: діяльність суб'єктивна (вона належить тільки людині) і безсуб'єктної діяльності бути не може; діяльність відбувається в умовах спільної діяльності суб'єктів; діяльність завжди предметна, реальна, змістовна і передбачає усвідомлену діяльність суб'єкта з об'єктом; діяльність усвідомлена і цілеспрямована; лише в творчій і самостійній діяльності людина формується і розвивається [5]. Цікавими для нашого дослідження є особливості суб'єктно-діяльнісних відносин. Б. Ломов, розкриваючи специфіку таких

відносин, зазначав, що діяльність разом із пізнанням і спілкуванням займає одну з провідних позицій у системі відношень суб'єкта до оточуючого світу.

На думку, К. Абульханової-Славської, особистість як суб'єкт розвиває індивідуальний спосіб організації діяльності, що відповідає її якостям, ставленню до діяльності та вимогам, об'єктивним характеристикам власне даного виду діяльності. Суб'єкт – це інтегруюча, центральна, координуюча інстанція діяльності. Він цілісно погоджує всю систему своїх індивідних, психофізіологічних, психічних й особистісних можливостей і особливостей з умовами та вимогами діяльності [3, с. 91].

О. Леонт'єв сформулював принцип предметно-практичної діяльності і розглядав цілісну діяльність суб'єкта як органічну систему в усіх її формах і видах, у їхніх взаємопереходах і трансформаціях. Діяльність як вищий рівень активності, на його думку, має власну диференціацію (мотив, мета, операції, дії, навички тощо). Отже, згідно з О. Леонт'євим [10], поняття діяльності тісно пов'язано з поняттям мотиву. Діяльності без мотиву не буває: «немотивована» діяльність – це діяльність не позбавлена мотиву, а діяльність з суб'єктивно і об'єктивно прихованим мотивом. Подані вище тези є корисними для нашого дослідження, оскільки пояснюють внутрішню організацію діяльності суб'єкта (у тому числі й професійної), яка містить психологічні структури, що забезпечують можливість майбутньому фахівцеві реалізувати себе як організатора власної професійної активності: цінності, мотиви, цілепокладання, орієнтації, спрямованість активності, механізми її регуляції і способи реалізації. Таким чином, зміст професійної діяльності суб'єкта створюють: мотив – предмет, на який спрямована діяльність, або предмет потреби; мета – уявлення про результати професійної дії (що повинно бути досягнуто); умови здійснення професійної діяльності, серед яких найважливішими є способи досягнення цілі; мета, що задана у певних умовах, являє собою завдання професійної діяльності.

Важливим критерієм суб'єкта життєдіяльності, за К. Абульхановою, є здатність розв'язувати суперечності, притаманні особистості у її суспільних відносинах [2]. На її думку, становлення особистості визначається як самою особистістю, так і зовнішніми умовами, вимогами, подіями, і в жодному разі суб'єктивні мотиви, цілі, можливості

особистості не співпадають з тими вимогами, які діяльність (зокрема, професія) ставить перед людиною [1, с. 39].

Суб'єктний підхід у навчально-виховному процесі буде сприяти, на думку І. Зязюна, формуванню в учнів «...не лише нормативних знань, але передусім механізмів самонавчання і самовиховання з врахуванням максимального включення індивідуальних здібностей кожного учня» [9, с. 55]. З позицій суб'єктної педагогіки Л. Лук'янова окреслює дидактичні принципи освіти дорослих, зокрема принципи свідомості й активності, наочності, систематичності та послідовності, міцності, доступності, науковості і зв'язку теорії з практикою, «врахування яких сприяє доцільному структуруванню змісту, обранню позицій та установок, з якими суб'єкти навчального процесу підходять до організації навчання, пошуку його оптимізації».

Поданий вище аналіз суб'єктно-діяльнісних концептів дозволяє нам розглядати професійну мобільність як суб'єктну характеристику майбутнього фахівця у галузі професійної освіти з усіма притаманними їй внутрішніми елементами. До таких елементів відносимо особистісні цінності, внутрішні мотиви, здатність до активності в самоосвіті, саморозвитку та професійній діяльності.

Вибір суб'єктивно-діялісної основи розуміння механізму розвитку професійної мобільності для характеристики особистості майбутнього інженера-педагога як суб'єкта професійної діяльності обрано нами у зв'язку з універсальністю цього підходу.

Системно-діялісний підхід передбачає виявлення механізму становлення професійної мобільності інженера-педагога. На початкових її етапах детермінантним є особистісний розвиток студента, тобто суб'єктність забезпечує розвиток особистості, індивідуальності, універсальності фахівця, без чого сам процес саморозвитку втрачає цілісність і провідну сутність. Паралельно у процесі професійної освіти відбувається формування суб'єктивних характеристик майбутнього фахівця, що забезпечують активність, вибірковість, творчість і, відповідно, позиціонують його як суб'єкта професійної діяльності. Подальша трансформація професійної мобільності можлива за умови розвитку професійної адаптації, включання до процесу майбутньої професійної діяльності. Отже, сутність системно-діялісного підходу полягає у формуванні суб'єктного досвіду майбутніх фахівців щодо розв'язання інженерно-педагогічних проблем, що виникають у

процесі як освітньої, так і майбутньої професійної діяльності. Це, у свою чергу, відіграє не останню роль у формуванні професійної мобільності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи проведений вище аналіз, варто окреслити характеристики професійно мобільного інженера-педагога у світлі суб'єктивно-діялісного підходу: морально-ціннісні й вольові властивості; спрямованість на саморозвиток і професійне самовдосконалення; активна позиція особистості, прагнення і здатність ініціативно, критично рефлексіювати результати діяльності і відношень з іншими людьми; володіння інтелектуально-когнітивними властивостями, зокрема професійною компетентністю, професіоналізмом, володіння новими технологіями в інженерно-педагогічній діяльності; здатність створювати продукти предметної та інтелектуальної діяльності, перетворювати їх; творчий потенціал, унікальність, комунікабельність, такт, толерантність.

Перспективи подальших розвідок формування професійної мобільності майбутніх інженерів педагогів комп'ютерного профілю пов'язані з виокремленням та характеристикою компонентів досліджуваної якості.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Абульханова К. А. Рубинштейновская категория субъекта и ее различные методологические значения. Психология индивидуального и группового субъекта. Под ред. А. В. Брушлинского, М. И. Володиной. М. : ПЕР СЭ, 2002. С. 34–50.
2. Абульханова К. А., Рубинштейн С. Л. Ретроспектива и перспектива. Проблема субъекта в психологической науке. М. : Изд-во ИП-РАН, 2000. С. 13–27.
3. Абульханова-Славская К. А. Акмеологическое понимание субъекта. Основы общей и прикладной акмеологии. М. : РАГС, 1995. С. 85–108.
4. Ананьев Б. Г. О проблемах современного человекознания. М. : Наука, 1977. 397 с.
5. Брушлинский А. В. Психология субъекта. Ред. В. В. Знаков. М. : Институт психологии РАН; СПб. : Алетей, 2003. 272 с.
6. Брушлинский А. В. Мышление как процесс и проблема деятельности. Вопросы психологии. 1982. № 2. С. 28–40.
7. Выготский Л. С. Проблема возраста. Собрание сочинений: В 6-ти т.; Т. 4. М. : Педагогика, 1984. С. 244–268.
8. Давыдов В. В. Категория деятельности и психического отражения в теории А. Н. Леонтьева. Вестник МГУ. Сер. 14. Психология. 1979. № 4. с. 25–41.

9. Зязюн І. А., Сагач Г. М. Краса педагогічної дії. Київ : Українсько-фінський інститут менеджменту і бізнесу, 1997. 302 с.

10. Избранные психологические произведения: В 2 т. Под ред. В. В. Давыдова, В. П. Зинченко, А. А. Леонтьева, А. В. Петровского. М. : Педагогика, 1983. Т. 2. 318 с.

REFERENCES

1. Abulkhanova, K. A. (2002). *Rubinshteynovskaya kategoriya subekta i yee razlichnye metodologicheskie znacheniya*. [Rubinstein's category of subject and its various methodological meanings]. Moskva.

2. Abulkhanova, K. A., Rubinshteyn, S. L. (2000). *Retrospektiva i perspektiva*. [Retrospective and perspective]. Moskva.

3. Abulkhanova-Slavskaya, K. A. (1995). *Akmeologicheskoe ponimanie subekta*. [Acmeological understanding of the subject]. Moskva.

4. Anan'ev, B. G. (1977). *O problemakh sovremennogo chelovekoznaniiya*. [About the problems of modern human science]. Moskva.

5. Brushlinskiy, A. V. (2003). *Psikhologiya subekta*. [Subject Psychology]. Moskva.

6. Brushlinskiy, A. V. (1982). *Myshlenie kak protsess i problema deyatel'nosti* [Thinking as a process and the problem of activity]. *Voprosy psikhologii*.

7. Vygotskiy, L. S. (1984). *Problema vozrasta*. [Age problem]. Moskva.

8. Davydov, V. V. (1979). *Kategoriya*

deyatelnosti i psikhicheskogo otrazheniya v teorii A. N. Leonteva. [The category of activity and mental reflection in the theory of A. N. Leontyev]. *Vestnik MGU*.

9. Ziaziun, I. A., Sahach, H. M. (1997). *Krasa pedahohichnoi dii*. [The beauty of pedagogical action]. Kyiv.

10. *Izbrannye psikhologicheskie proizvedeniya*. (1983). [Selected psychological works]. Moskva.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

МАЛИШЕВСЬКИЙ Олег Володимирович

– кандидат педагогічних наук, доцент кафедри професійної освіти та технологій за профілями, Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Наукові інтереси: дослідження шляхів підвищення ефективності професійної підготовки інженерів-педагогів комп'ютерного профілю.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

MALYSHEVSKYI Oleh Volodymyrovych

– Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at Vocational Education and Technologies on Profiles Department, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

Circle of scientific interests: investigation of ways of increasing the efficiency of training of computer engineers-educators.

Стаття надійшла до редакції 15.01.2020 р.

УДК 159.92

DOI: 10.36550/2415-7988-2020-1-186-136-141

МЕЛЬНИЧУК Сергій Костянтинович

– кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи, соціальної педагогіки та психології Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6507-3946>
e-mail: sergiymelnychuk8@gmail.com

МЕЛЬНИЧУК Марія Юрївна

– викладач кафедри практичної психології Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0995-9790>
e-mail: sergiymelnychuk8@gmail.com

МІСЦЕ ТА РОЛЬ КРЕАТИВНОСТІ В ПРОЦЕСІ ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ ТА СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. В умовах, що склалися проблема креативності особистості, джерел і чинників її розвитку набуває особливої актуальності і стає найважливішим напрямком сучасних наукових досліджень.

Питання вивчення креативності має давню історію. Довгий час ця важлива психологічна характеристика викликала суперечки, і цілі покоління психологів заперечували її значимість. Виділення її як самостійної психологічної особливості